

Braços i illes fluvials: els galatxos

CARLES DOMINGO

Es rius, en recórrer un pla, poden fer-ho segons un únic curs ben definit, o bé tot destriant-se en diversos canals o cursos. Els rius de la primera classe de vegades tracen sobre el terreny una línia recta (o, si més no, s'hi pot considerar), però més sovint s'entretenen a dibuixar un seguit de sinuositats o meandres, tal com vam veure en la revista anterior. Tant en un cas com en l'altre, però, la formació d'illes enmig del canal no menyscabava la unitat del curs. No cal dir que en els rius de la segona classe, anomenats «rius trenats» o «anastomitzats», és fonamental la consideració dels diversos canals entrelaçats o que se separen i es tornen a ajuntar.

Tot això, però, ens pot semblar irrellevant, perquè no es pot pas dir que hi hagi cursos fluvials d'aquesta segona mena a casa nostra, si més no amb els trets ben desenvolupats del que es diu de l'anastomosi fluvial. Com a màxim en podem trobar manifestacions incipients en desembocadures, sobretot si aquestes corren en un delta, o també en rius d'alta muntanya, als trams d'aigües tortes, on les aigües divaguen per planells escassament desnivellats, que probablement no són sinó antics estanys recoberts. En canvi, no és gens estranya la formació d'illes, amb la consegüent partició del curs en dos canals, un dels quals és més potent i considerat més important pel fet que difícilment ambdós tenen el mateix cabal.

Tenint en compte tot això, vegem els mots que la llengua popular assigna a

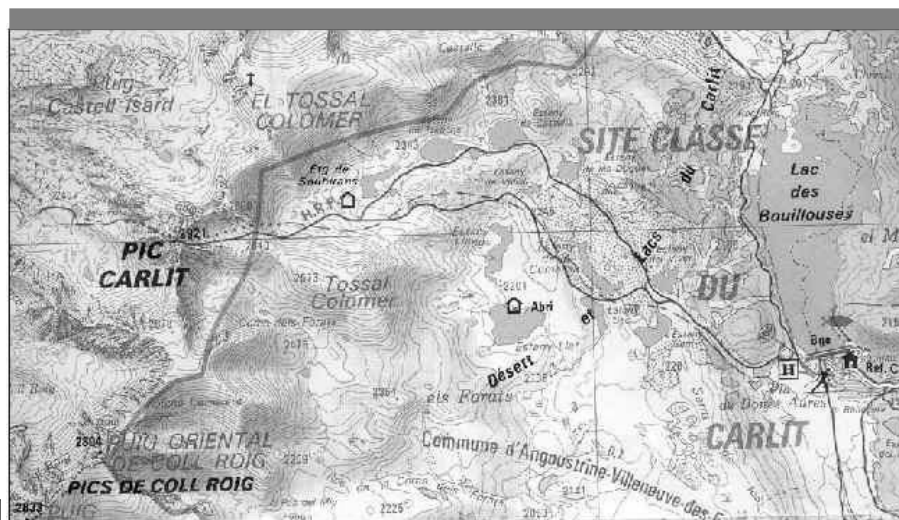
aquesta petita parcel·la del camp semàntic fluvial: hi trobem les paraules de la llengua comuna *braç* i *branca*, en aplicacions especials, i un mot peculiar, *galatxo*, restringidament dialectal; tanmateix, potser és el que té el significat més específic.

Una *branca* pot ésser, com diu el DCVB, «cada una de les parts que són com prolongació d'una cosa, de la qual surten en sentit diferent», i, aplicat als cursos d'aigua, esmenta especialment (amb exemples de Verdguer) la bifurcació o trifurcació fluvial (amb les valls corresponents), sense que això sembli implicar cap supeditació d'algunes de les branques a una de principal o tronc.

Corominas, amb aquest sentit, sembla mostrar una certa predilecció pel derivat regressiu *branc* (que trobem també en Verdguer). Altrament ens fa saber que a Tavascan (Vall de Cardós,

Pallars Sobirà) aclarien que un *branc* era un *barranc* (per tant, no era el riu principal) i, cosa més important encara, significa també els trams de riu que hi ha a banda i banda d'una illa fluvial; un significat propi no sols de la Vall Ferrera, sinó també documentat a la Cerdanya i al Segre mitjà (Aguilar de Panella). Al terme d'Angostrina (Alta Cerdanya), un poc més avall de la capçalera de la Tet, potser sota l'anomenat desert de Carlit, prop del l'estany de les Bulloses, hi ha el lloc anomenat *els Branes*, «perquè les aigües (del riu) hi corren en petits cursos destriats», és a dir, en forma d'aigües tortes.

Al Solsonès hi ha la variant *brenc*, potser deguda, segons opina Corominas, a una contaminació amb *trenc*, *trenca*. *Brenc*, però, es pot referir tant a cursos d'aigua com a vies de comunicació.

Vista general del Carlit i de la zona lacustre de les Bulloses (Alta Cerdanya)

Itinerari de pujada al Carlit

Com una més de les diverses aplicacions analògiques del mot *braç*, en què el nom de les extremitats toràciques de l'home és emmanllevat per a anomenar un seguit d'objectes o conceptes disjunts —els quals, però, tenen en comú el fet d'ésser també formacions allargades que deriven d'un eix principal, tronc o suport—, tenim aquest mot *braç*, que dona nom als corrents d'aigua que deriven d'un altre, separant-se d'aquest. Val a dir que tant podem trobar *braç* aplicat a un curs natural d'aigua com a un d'artificial; tant a un riu com a una sèquia. Efectivament, en zones de regadiu extens es dona molt sovint el nom de *braç* als cursos secundaris de la xarxa de regatge, o sia a les filloles o derivacions dels canals primordials; tant és així que, quan es tracta del braç d'un curs d'aigua natural, els geòlegs prefereixen referir-s'hi no usant simplement *braç*, sinó la locució *braç de riu*.

Altrament hem d'advertir que els *braços de riu* sovint no se separen de forma manifesta de la direcció del curs principal; són sovint cursos secundaris que corren al costat d'aquest, de manera més o menys paral·lela i que potser no trigaran a ajuntar-s'hi de nou, deixant al mig una illa. Si bé a dreta llei els braços de riu no són sinó cursos secundaris, de vegades, en el cas dels rius trenats o anastomitzats, hom anomena *braç principal* al canal fluvial que duu més cabal d'aigua.

Sobre *braç* aplicat a recs de regatge, val a dir que hi fa concurrència el derivat *braçal*; tant, per exemple, a l'Urgell, com al País Valencià (ací sobretot a «les comarques del Dellà Xúquer», com diu Coromines).

A la regió de l'Ebre, de Flix en avall, coneixen generalment amb l'arabisme *galatxo* els braços secundaris que de vegades presenta el riu, això és, l'Ebre. *Galatxo* és un nom comú en aquelles contrades (tal com van contrastar els Coromines pare i fill en la coneguda excursió que feren plegats navegant pel riu) i ha esdevingut també un topònim (enregistrat en cinc o sis casos, en l'*Atles topogràfic de Catalunya*). Entre aquests topònims tenim, per exemple, l'illa del Galatxo, entre Móra d'Ebre i Móra la Nova —en què es veu clarament

L'illa del Galatxo, en el riu Ebre, en el seu pas entre Móra d'Ebre i Móra la Nova

com la susdita illa és formada per un curt braç de riu que se separa del curs principal, a la riba esquerra de l'Ebre—, o també la puntera del Galatxo —el cap extrem de la costa del delta que hi ha a la vora dreta de la gola de Llevant del riu—. En aquest darrer cas, però, *Galatxo* es deu referir a l'antiga condició subalterna de l'actual canal principal del riu en la sortida al mar, perquè al costat (deixant entremig una illa, l'illa de Sant Antoni) hi ha el braç anomenat *el Riu Vell*, que era abans el braç principal, com apareix en mapes antics.

Un *galatxo* pot ser, a més, el grau que comunica, a través del cordó de la platja, els estanys o basses litorals amb el mar. Així, també al delta de l'Ebre, al sortint de la Pruanya, mirant cap a Sant Carles de la Ràpita, hi tenim la punta del Galatxo, al costat

d'uns aiguamolls que deuen tenir l'eixida allí.

Segons el DCVB, un *galatxo*, a Benissanet (Ribera d'Ebre), és també un riu sec o rambla, i a Gandesa, la mateixa erosió del terreny que produeix la pluja.

Remarquem finalment que la condició secundària que, com hem vist, era inherent en el significat de la majoria d'accepcions de la paraula *galatxo*, es conserva fins i tot quan alguna vegada aquest mot passava a anomenar conduccions artificials d'aigua, puix això s'esdevé tan sols quan hom es refereix en realitat a regalls del regadiu, o sia als braçals adés esmentats, especialment, sobretot, als darrers de tota la xarxa de rec i que aboquen l'aigua directament al conreu. Això darrer és enregistrat a Calaiert, a Gandesa, a Tortosa i a la Granja d'Escany. ♦